

УДК 343.224.1

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.954>**О. Бобошко,**старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Криворізького факультету

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ

На сучасному етапі реформування органів кримінальної юстиції в Україні постає питання впровадження кримінального проступку до кримінального законодавства України з огляду на реалізацію міжнародно-правових зобов'язань держави в сфері гарантування прав та свобод людини і громадянина, окремих категорій осіб. До згаданої категорії належать також діти, які порушили кримінально-правову заборону.

Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні визначає основні напрями розвитку кримінальної юстиції. Реалізація цих напрямів має посилити відповідальність сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити дотримання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, зменшити рівень дитячої злочинності [7, с. 2].

Актуальним на сьогодні постає питання побудови в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою.

Мета статті спрямована на розробку та впровадження заходів попередження ювенальної злочинності, в тому числі шляхом гуманізації покарань, які застосовуються до дітей, що вчинили кримінальні проступки.

Суттєвий внесок у вирішення проблеми застосування до неповнолітніх покарання зробили у своїх працях такі вчені: Є.М. Вечерова, Н.М. Крестовська, М.Н. Марченко, В.С. Нарсесянц, Г.М. Міньковський, Ю.Б. Мельникова, А.А. Павловська, І.М. Сабіров, О.О. Северін, М.О. Скрябін, М.С. Таганцев, В.Я. Тацій, О.І. Чернишов, М.Я. Шевченко, С.С. Яценко, О.С. Яцун, Н.С. Юзікова та інші.

З огляду на зазначений стратегічний напрям слід звернути увагу і на проблематику розуміння та з'ясування природи проступку в доктрині кримінального права. Вказана проблематика вивчалася такими вченими як М. Таганцев, В. Курляндський, В.О. Туляков, І. Голосніченко, А. Логецький, Е. Георгієвський, М. Геворгян.

Для дослідження категорії проступку в кримінально-правовій доктрині слід розглянути критерії відмежування злочинів від інших видів проступків, залежність та взаємозв'язок вказаних критеріїв при віднесенні законодавцем тих чи інших діянь до злочинів чи до інших проступків, труднощі у розмежуванні злочинів і проступків за існуючими критеріями та обумовленість вказаних труднощів.

Найбільш точним є визначення В.С. Нарсесянца з приводу того, що проступок у теорії права розглядають залежно від антиправових властивостей та характеру суспільної шкідливості, як один із двох видів правопорушень поряд із злочином. До проступків належать всі види правопорушень, крім злочинів [3, с. 15].

М.Н. Марченко проступок у теорії права визначає як винувате проти-правне діяння, яке характеризується меншим ступенем суспільної небезпеки, ніж злочин, та тягне за собою застосування не кримінально-правових санкцій, а заходів адміністративного, дисциплінарного або цивільно-правового впливу [6, с. 48].

Відразу слід зауважити, що в існуючих класифікаціях видів правопорушень відмінність злочину від інших видів правопорушень різними вченими зводиться до відмінностей діяння за такими властивостями, як діяння шкідливого або небезпечного. Всі інші ознаки – протиправність, винуватість тощо – визнаються більшістю вченими як такі, що притаманні для всіх видів правопорушень.

На сьогодні прийнятий Верховною Радою Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22.11.2018 р. (далі – Закон) зазначає, що кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [3, ст. 12].

Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Нетяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше

двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Фактично законодавець просто переніс злочини невеликої тяжкості в категорію проступків, обґрунтовуючи можливість і доцільність такого поділу на існуючу значно меншу ступінь суспільної небезпеки злочинів невеликої тяжкості порівняно зі злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами. Необхідність поділу була закладена ще під час прийняття нового Кримінального процесуального кодексу.

Аналогічний поділ правопорушень на злочини і кримінальні проступки існує в інших країнах, зокрема у ФРН, Естонії, Латвії, Швейцарії, Угорщині, Туреччині. Але для чого ділити правопорушення на злочини і кримінальні проступки? Головне, заради чого ухвалювалися зміни, відображене в назві: Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень».

Цікаво, що нетяжкі злочини, які за новим законом стають проступками, становлять близько чверті від загальної кількості складів злочинів, визначених у Кримінальному кодексі, але це «на папері». На практиці ж (за наявними статистичними даними) у загальній кількості розслідуваних злочинів нетяжкі складають майже 50%. Тож законодавець безпідставно вважає, що спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості

заробітну плату, кошти, майно чи частку майна, на яке може бути звернено стягнення. Викликає великі сумніви той факт, що передбачає сплату штрафу на підставі статті 99 Закону (понад 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян).

Так, штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Розмір штрафу встановлюється судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану неповнолітнього в межах до п'ятисот встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 99 КК), тоді як для дорослих злочинців загальні межі штрафу встановлюються від тридцяти до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а деякими статтями Особливої частини КК передбачено і вищий розмір штрафу (ч. 2 ст. 53 КК). За новим законодавством штраф, як основний вид покарання, буде застосовуватися у розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

За вчинення кримінального проступку до неповнолітнього недоцільно застосовувати такий основний вид покарання, який на той момент не ставить за мету перевиховання та ресоціалізацію підсудного. Значно менший розмір порівняно з розміром загальним мають для неповнолітніх і такі види покарань, як громадські роботи, виправні роботи, арешт.

Так, громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин. Вони полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Їх тривалість не може перевищувати двох годин на день (ч. 1 ст. 100 КК). Загальні межі громадських робіт для дорослих злочинців встановлюються на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин і можуть відбуватися

не більше як чотири години на день (ч. 2 ст. 56 КК).

Виправні роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років за місцем роботи на строк від двох місяців до одного року із відрахуванням від заробітку в дохід держави в межах від п'яти до десяти відсотків (ч. 2 і 3 ст. 100 КК). Загальні межі виправних робіт для повнолітніх злочинців встановлюються на строк від шести місяців до двох років, а відрахування із суми заробітку в дохід держави здійснюється в межах від десяти до двадцяти відсотків (ч. 1 ст. 57 КК).

Також виникають підстави не погоджуватися із законодавцем у доцільності застосування до неповнолітніх такого виду покарання як виправні роботи. Оскільки у Законі не пропонується приписів, щоб відрізнялися від діючої їх регламентації, то виникає питання про принципову можливість виконання такого виду покарання як виправні роботи щодо неповнолітніх, які вчинили кримінальні проступки.

Щодо арешту, то він може бути застосований до неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років, на строк від п'ятнадцяти до сорока п'яти діб (ст. 101 КК). Для дорослих цей строк встановлюється від одного до шести місяців (ч. 1 ст. 60 КК).

Суттєві обмеження встановлені відносно застосування позбавлення волі на певний строк до осіб, які не досягли до вчинення злочину 18-річного віку. По-перше, позбавлення волі взагалі не може бути призначене неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 102 КК). По-друге, покарання у вигляді позбавлення волі призначається неповнолітньому:

- за вчинений повторно злочину невеликої тяжкості на строк не більше двох років;
- за злочин середньої тяжкості на строк не більше чотирьох років;

- за тяжкий злочин на строк не більше семи років;
- за особливо тяжкий злочин на строк не більше десяти років;
- за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини на строк до п'ятнадцяти років (ч. 3 ст. 102 КК).

З 1 січня 2020 року за кримінальні проступки неповнолітнім не може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі, тому що Законом скасовується ч. 2 ст. 102 та п. 1 ч. 3 ст. 102 КК. Як бачимо, ці межі значно менші, ніж загальні для цього виду покарання стосовно окремих категорій злочинів (ст. 12 КК). У п. 5 ч. 3 ст. 102 КК йдеться про умисне позбавлення життя людини, за яке доросла особа при певних умовах може бути засуджена і до довічного позбавлення волі.

Слід звернути увагу на те, що в цьому Законі зберігається традиційний підхід до розбудови системи покарань неповнолітніх за вчинення кримінальних проступків за принципом вилучення їх із загальної системи покарань. Тобто не пропонується законодавцем жодного нового, більш м'якого покарання чи кримінально-правового заходу некарального характеру.

У контексті дослідження цікавою є дисертація Є.М. Вечерової на тему «Некаральний кримінально-правовий вплив на неповнолітніх в Україні (кримінологічні засади)». У роботі вченою було надано характеристику елементів некарального кримінально-правового впливу на неповнолітніх в Україні на сучасному етапі та запропоновано критерії оцінки його ефективності та основні напрями вдосконалення законодавчого регулювання. Під некаральним кримінально-правовим впливом запропоновано розуміти цілісне явище, що реалізується в таких формах як звільнення від кримінальної відповідальності й звільнення від покарання і його відбування.

Одним із заходів, у яких характеризується некаральний кримінально-правовий вплив, визнано звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 105 КК України). Є.М. Вечерова приділила увагу не тільки звільненню неповнолітніх від покарання з випробуванням, а й застосуванню примусових заходів виховного характеру, які є остаточними та не вимагають від неповнолітніх певної поведінки. В роботі доведено, що репресії в сучасному кримінальному законодавстві є другою ланкою, і до неповнолітніх вони не можуть бути застосовані. Першою базовою ланкою є попередження злочину, що передбачає гуманний вплив на неповнолітнього [1, с. 31]. Таким чином, можна стверджувати про те, що інститут некарального кримінального впливу та безумовних видів звільнення від покарання повинен застосовуватися до неповнолітніх у разі скоєння ними кримінальних проступків.

Кримінологічна характеристика злочинності серед неповнолітніх обумовлює доцільність пошуку нових кримінально-правових засобів впливу на підлітків. Зважаючи на категорії злочинів, що вчиняються неповнолітніми, можна припустити, що обмеження як вид покарання може застосовуватися до підлітків, що вчинили кримінальні проступки. У кримінальному законодавстві слід конкретизувати та розмежувати обмеження для неповнолітніх від примусових заходів виховного характеру з обов'язковим обмеженням дозвілля. Ця пропозиція є важливою з огляду на те, що вчені і практики пропонують, щоб до неповнолітніх правопорушників застосовувалися різні психологічні і педагогічні заходи впливу, створювалися сприятливі умови життєдіяльності з прикладами виховного характеру.

Комплексне вчення про правове становище неповнолітнього було представлено Н.М. Крестовською у дисертації на здобуття ступеня

штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Під час дослідження було проаналізовано те, що в існуючих класифікаціях видів правопорушень відмінність злочину від інших видів правопорушень різними вченими зводиться до відмінностей діяння за такими властивостями, як діяння шкідливого або небезпечного. Всі інші ознаки – протиправність, винуватість тощо – визнаються більшістю вчених такими, що притаманні для всіх видів правопорушень, що нетяжкі злочини, які за новим законом стають проступками, становлять близько чверті від загальної кількості складів злочинів, визначених у Кримінальному кодексі.

З огляду на те, що в Законі нормативно-правові приписи розповсюджуються на поняття суб'єктів, осудності та віку настання кримінальної відповідальності, то слід розуміти, що суб'єктом кримінального проступку є фізична особа, яка досягла віку 16 років та є осудною. Кримінально-правовий вплив на дітей, які вчинили кримінальний проступок, можливий лише за умови досягнення такими 16 років. Доцільно також звернути увагу на проблематику заходів кримінально-правового впливу на дітей у контексті запровадження інституту кримінального проступку.

Згідно з ч. 2 ст. 98 КК подано вичерпний перелік покарань, які можуть бути застосовані судом до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину. Так, до неповнолітніх злочинців не може бути застосовано обмеження волі, довічне позбавлення волі, конфіскація майна, а за кримінальні проступки скасовується такий вид покарання, як позбавлення волі на певний строк. Ті види покарань, які можуть бути застосовані до непо-

внолітніх, мають значно обмежений, порівняно з можливостями їх застосування до дорослих злочинців, характер.

Слід зазначити, що застосування штрафу до неповнолітніх уже давно викликає певні заперечення, тому що тільки певний і дуже низький відсоток дітей мають самостійний дохід, заробітну плату, кошти, майно чи частку майна, на яке може бути звернено стягнення. Викликає великі сумніви той факт, що передбачає сплату штрафу на підставі статті 99 Закону (понад 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян).

Кримінологічна характеристика злочинності серед неповнолітніх обумовлює доцільність пошуку нових кримінально-правових засобів впливу на підлітків. Зважаючи на категорії злочинів, що вчиняються неповнолітніми, можна припустити, що обмеження як вид покарання може застосовуватися до підлітків, що вчинили кримінальні проступки. У кримінальному законодавстві слід конкретизувати та розмежувати обмеження для неповнолітніх від примусових заходів виховного характеру з обов'язковим обмеженням дозвілля. Ця пропозиція є важливою з огляду на те, що вчені і практики пропонують, щоб до неповнолітніх правопорушників застосовувалися різні психологічні і педагогічні заходи впливу, створювалися сприятливі умови життєдіяльності з прикладами виховного характеру.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, злочин, кримінальний проступок, відповідальність неповнолітніх, педагогічні заходи впливу, ювенальний проступок.

Boboshko O. Problems of punishing minors for criminal offenses

The article examines the national legislation of Ukraine on the types

webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 12.12.2019). *rada.gov.ua/laws/show/2341-14* (дата звернення: 10.12.2019).

3. Нерсесянц В.С. *Общая теория права и государства* / Нерсесянц В.С. М. : ИНФРА, 1999. С. 520.

4. Крестовська Н.М. *Ювенальне право України: генезис та сучасний стан* : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Наталя Миколаївна Крестовська. Одеса : Одеська нац. юрид. академія, 2008. 468 с.

5. *Кримінальний кодекс України (ВВР)*, 2001, № 25–26, ст. 131 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon>.

6. *Общая теория государства и права: академический курс: в 3 т. / отв. ред. Марченко М.Н. 3-е изд., перераб. и доп.* М. : Норма, 2007. Т. 3: *Государство, право, общество*. С. 640–643.

7. *Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні* : Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597 / 2011. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5972011-13186> (дата звернення: 10.12.2019).

